

5. Рижков Е. В. Перспективи використання штучного інтелекту при реалізації технології OSINT / Е. В. Рижков // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.); у 2-х ч. Ч. II. Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 519-521.

Валерія БУНЧУЖНА, курсантка 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ.

Науковий керівник:

Марина ЛОГІНОВА, викладач кафедри цивільно правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

НІКЧЕМНІ ПРАВОЧИНИ ТА ЇХ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Нікчемні правочини є одним із ключових інститутів цивільного права України, оскільки вони безпосередньо пов'язані із забезпеченням законності цивільного обороту, захистом прав учасників майнових і немайнових відносин та недопущенням використання правочинів у супереч закону. Відповідно до ст. 202 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Однак не кожен правочин породжує юридичні наслідки. Якщо під час його вчинення порушуються вимоги закону, такий правочин може бути недійсним. Особливе місце серед недійсних правочинів займають саме нікчемні правочини, тобто такі, недійсність яких прямо встановлена законом і які не потребують окремого судового рішення для визнання їх недійсними. Це прямо передбачено ч. 2 ст. 215 ЦК України: нікчемний правочин є недійсним у силу закону, а його визнання судом недійсним не вимагається [1].

Правова природа нікчемного правочину полягає в тому, що він вважається недійсним із моменту його вчинення. Тобто сторони формально можуть укласти договір, підписати документи, передати майно чи кошти, однак з погляду права такий правочин не створює тих юридичних наслідків, на які сторони розраховували. Основна відмінність нікчемного правочину від оспорюваного полягає в тому, що оспорюваний правочин вважається чинним доти, доки суд не визнає його недійсним, а нікчемний є недійсним автоматично. Наприклад, якщо договір укладений із порушенням обов'язкової нотаріальної форми у випадках, коли така форма прямо передбачена законом, або якщо правочин спрямований на порушення публічного порядку, він може бути нікчемним незалежно від того, чи зверталася сторона до суду. Саме тому нікчемність є більш суворою формою правової реакції держави на порушення вимог цивільного законодавства [2, с. 401].

Загальні вимоги до чинності правочину визначені ст. 203 ЦК України. Зокрема, зміст правочину не повинен суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; волевиявлення учасника має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має вчинятися у формі, встановленій законом; він має бути спрямований на реальне настання правових наслідків. Недодержання цих вимог у передбачених законом випадках може бути підставою для нікчемності. Отже, нікчемний правочин – це не просто «помилкова» або «невигідна» угода, а правочин, у якому

порушення є настільки істотним, що закон не визнає за ним юридичної сили від самого початку.

Цивільний кодекс України містить низку конкретних прикладів нікчемних правочинів. Наприклад, нікчемним є правочин, що обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки. Також нікчемними можуть бути правочини, які порушують вимоги щодо форми, якщо закон прямо встановлює такий наслідок. Окрему групу становлять правочини, що порушують публічний порядок. Такі правочини є особливо небезпечними, оскільки вони спрямовані не лише проти приватних інтересів сторін, а й проти загальних засад правопорядку. Наприклад, правочин, метою якого є незаконне заволодіння майном, приховування незаконної діяльності або порушення конституційних прав особи, не може отримати правовий захист. У цьому проявляється охоронна функція цивільного права: закон не дозволяє використовувати форму договору для прикриття незаконної або аморальної поведінки [3, с. 84].

Правові наслідки нікчемного правочину регулюються насамперед ст. 216 ЦК України. Основне правило полягає в тому, що недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. Це означає, що сторони повинні бути повернуті у становище, яке існувало до вчинення такого правочину. Такий механізм називається реституцією. За загальним правилом застосовується двостороння реституція: кожна сторона зобов'язана повернути другій стороні все одержане за правочином, а якщо повернення в натурі неможливе – відшкодувати вартість одержаного. Наприклад, якщо за нікчемним договором купівлі-продажу одна сторона передала майно, а інша – гроші, то майно має бути повернуте продавцю, а гроші – покупцю. Якщо ж майно вже знищене, спожите або відчужене третім особам, виникає питання про грошове відшкодування його вартості.

Водночас правові наслідки нікчемного правочину не завжди обмежуються лише реституцією. Якщо внаслідок вчинення такого правочину одній зі сторін або третій особі завдано збитків чи моральної шкоди, може поставати питання про їх відшкодування. Крім того, у певних випадках закон може передбачати спеціальні наслідки недійсності. Наприклад, якщо правочин був спрямований на порушення публічного порядку або мав протиправну мету, наслідки можуть бути суворішими, ніж звичайне повернення сторін у попередній стан. Це пояснюється тим, що цивільне право не повинно створювати вигідних умов для осіб, які свідомо діють всупереч закону. Саме тому суд, розглядаючи спір, пов'язаний із нікчемним правочином, оцінює не лише сам факт формального порушення, а й зміст правочину, мету його укладення, поведінку сторін та реальні наслідки для цивільного обороту. Важливо підкреслити, що хоча нікчемний правочин не потребує визнання його недійсним судом, судова процедура все одно може мати значення. На практиці сторони часто звертаються до суду не для того, щоб «визнати» нікчемний правочин недійсним, а для застосування наслідків його недійсності: повернення майна, стягнення коштів, скасування реєстраційних дій, припинення незаконного володіння тощо. Тобто суд у таких справах не створює факт недійсності, а лише підтверджує його та визначає, які саме правові наслідки мають бути застосовані. У цьому полягає практична складність нікчемних правочинів: з одного боку, вони є недійсними автоматично, але з іншого – для реального захисту порушеного права особа часто змушена звертатися до суду. Судова влада України також звертає увагу, що підставою недійсності правочину є недодержання вимог, установлених законом, саме на момент його вчинення [4, с. 131].

Отже, нікчемні правочини є важливим правовим механізмом захисту законності у сфері цивільних відносин. Їх сутність полягає в тому, що закон не визнає юридичної сили за правочинами, які прямо порушують імперативні норми цивільного законодавства, публічний порядок або основні вимоги до чинності правочину. Основними правовими наслідками нікчемності є відсутність передбачених сторонами юридичних результатів, повернення одержаного за правочином, можливість відшкодування збитків та застосування спеціальних наслідків у випадках, визначених законом. Значення цього інституту полягає не лише у

відновленні майнового становища сторін, а й у запобіганні зловживанню правом, прикриттю незаконних дій формою договору та порушенню стабільності цивільного обороту.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Вовк М. З., Юркевич Ю. М. Проблеми тлумачення договорів в Україні в умовах гармонізації з правом європейського союзу. Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 2 (20). С. 394-405.
3. Гречишкін Є.Ю., К.Р. Резворович. Актуальні питання теоретичного визначення недійсних правочинів у межах цивільного права. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (ДДУВС, 12.12.2023). 2023. С. 84-85.
4. Цивільне право : навч. практикум. кол. авт. : К Р. Резворович (заг. ред.), М. П. Юніна, А. С. Ділігул та Логінова М.В. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 220 с.

Юрій КОРОЛЬ, курсант 2-го курсу ННІ з підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції, Львівський державний університет внутрішніх справ.

Науковий керівник:

Віталій КУЧЕР, завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1, Львівський державний університет внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

МОНІТОРИНГ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ОРГАНАХ ПОЛІЦІЇ

Проблема захисту прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів залишається одним із ключових викликів для демократичної держави. В Україні, яка прагне до євроінтеграції та утвердження верховенства права, питання належного моніторингу дотримання конституційних прав людини у відносинах із поліцією набуває особливої актуальності. Систематичні скарги на зловживання службовим становищем, незаконне затримання та неналежне поводження із затриманими свідчать про нагальну потребу у дієвих механізмах нагляду та контролю за діяльністю Національної поліції України (далі – НПУ).

Ефективний моніторинг є не лише правовим обов'язком держави, але й необхідною умовою відновлення суспільної довіри до поліцейських інститутів. Відповідно до Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, що безпосередньо покладає на неї обов'язок забезпечити контроль за дотриманням прав громадян у правоохоронній сфері. Конституція України встановлює і конкретні гарантії: ст. 29 закріплює право на особисту недоторканність, ст. 55 – право на захист прав і свобод у судовому порядку, а ст. 101 – функцію парламентського контролю за дотриманням прав людини і основоположних свобод, яку здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмен) [1].